

فصل اول

کلیات پژوهش

مقدمه

جامعه‌ی عشایری، جامعه‌ای است که از طریق دامداری امرار معاش کرده و در یک قلمرو وسیع جغرافیایی به اقتضای شیوه‌ی زندگی و تشکیلات ایلی از نقطه‌ای به نقطه‌ی دیگر کوچ می‌کنند. با وجود پیدایش کانون‌های اسکان و گرایش شدید بخشی از عشایر کوچنده به شهرنشینی و جاذبه‌های مشاغل کاذب حاشیه‌ی شهرها، هنوز جمعیت قابل ملاحظه‌ای از عشایر کشور در حال حرکت هستند و فاصله‌ی بین ییلاق و قشلاق را با همه‌ی مصائب و مرارت طی می‌کنند. (رجایی پناه، ۱۳۸۱).

به رغم بهبود چشمگیر وضعیت آموزشی دانش‌آموزان عشایری در سال‌های اخیر، بسیاری از پسران و دختران لازم‌التعلیم عشایری به مدرسه راه نمی‌یابند یا آن را زودتر از موعد ترک می‌کنند. این مشکل به خصوص در میان دختران عشایری و روستایی فقیر بیشتر دیده می‌شود. در دوره‌ی راهنمایی نیز این مشکل به دلیل فقدان مدارس راهنمایی در محل‌های زندگی عشایری شدیدتر است (مهران، ۱۳۷۸).

در این تحقیق تلاش می‌شود عوامل مؤثر در ترک تحصیل دانش‌آموزان عشایری استان فارس در مقطع ابتدایی و راهنمایی بررسی و پیشنهادهایی جهت جلوگیری از ترک تحصیل آنان ارائه شود. در ادامه به شرح و بیان مسأله، اهمیت و ضرورت تحقیق، اهداف تحقیق، سؤال‌های تحقیق، قلمرو تحقیق و تعاریف نظری و عملیاتی واژه‌ها و اصطلاحات پرداخته می‌شود.

۱-۱ شرح و بیان مسأله پژوهشی

امروزه مهمترین عامل پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی هر کشوری توجه بیشتر به امر تعلیم و تربیت است، زیرا تعلیم و تربیت عهده دار ایجاد زمینه‌ی مناسبی جهت تسهیل و توسعه استعدادها و تواناییهای افراد است. یکی از آفت‌های بزرگ تعلیم و تربیت هر نظامی که همه ساله به میزان زیادی منابع و استعدادهای بالقوه‌ی انسانی و اقتصادی را هزینه می‌کند و اثرات غیر قابل جبرانی را در ابعاد فردی و اجتماعی به جا می‌گذارد، پدیده‌ی ترک تحصیل است.

در جامعه‌ی عشایری به دلیل بافت و ویژگی‌های خاص خود از جمله: پراکندگی بیش از حد، صعب‌العبور بودن مناطق عشایری، فقر فرهنگی، اقتصادی و تعصبات ایلی، مسأله ترک تحصیل وضعیت دیگری دارد؛ بطوری که در سالهای اولیه‌ی دوره‌ی تحصیلی آموزش ابتدایی شاهد میزان بالایی از ترک تحصیل دانش‌آموزان عشایری هستیم و طبق مدارک موجود، ترک تحصیل بطور عمده به خصوص در جنس دختر بیشتر رخ می‌دهد و در دوره راهنمایی نیز معضل ترک تحصیل شدت بیشتری می‌یابد (ظاهر نسب، ۱۳۸۱).

در جامعه‌ی عشایری ترک تحصیل بیشتر در زمان کوچ و شرایط آب و هوایی و نیز عدم دسترسی به مدرسه به دلیل بعد مسافت و راه پیدا نکردن به مراکز شبانه روزی عشایری صورت می‌گیرد که در بحث ترک تحصیل دختران عشایری، عوامل دیگری مانند: تعصبات و باورهای حاکم بر جامعه عشایری نیز وجود دارد. به علاوه محرومیت مردم عشایر از امکانات رفاهی مانند آب لوله کشی، برق، گاز، تلفن، وسایل عمومی حمل و نقل و سایر خدمات شهری، خدمات بهداشتی، وسایل ارتباط جمعی، امکانات و خدمات ورزشی، وسایل برقی، امکانات تبلیغی و فعالیت‌های فرهنگی این ضرورت را بیشتر نمایان می‌سازد که دولت جمهوری اسلامی بایستی در زمینه‌ی گسترش آموزش و پرورش در دوره‌های مختلف تحصیلی در عشایر سرمایه‌گذاری بیشتری به عمل آورد (سهرابی، ۱۳۷۳).

به گفته‌ی بیابانگرد (۱۳۸۶) شرایط فیزیکی کلاس، گرما یا سرمای بیش از حد کلاس، نامنظم بودن نظافت و نور کلاس، سر و صداهای غیر معمول و تعداد بیش از حد دانش‌آموزان در کلاس درس، ارزیابیهای نادرست معلمان از عملکرد دانش‌آموزان، کنترل نامناسب کلاس توسط معلم، فقدان وسایل کمک آموزشی، کمبود کتب درسی، عدم همکاری و ارتباط بین اولیاء و مدرسه، فقدان نظم و انضباط در کلاس و مدرسه، کمبود فضاهای آموزشی از جمله عواملی است که ممکن است افت تحصیلی و به دنبال آن ترک تحصیل را به دنبال داشته باشد.

«فقر یکی از عوامل بسیار مهمی است که پیشرفت تحصیلی دانش آموزان را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ فقر که وضع نامناسب اقتصادی فرد را نسبت به افراد دیگر مشخص می‌کند ممکن است خود نتیجه عوامل و متغیرهای زیادی باشد که در نتیجه آن تفاوت‌هایی در رشد و تکامل فرد، زبان، رفتار و نگرش افراد بروز و موجبات ترک تحصیل را فراهم می‌نماید (امین فر، ۱۳۷۸، ص ۵۳).

به رغم بهبود چشمگیر وضعیت آموزشی دانش آموزان عشایری در سال‌های اخیر، بسیاری از پسران و دختران لازم‌التعلیم عشایری به مدرسه راه نمی‌یابند یا آن را زودتر از موعد ترک می‌کنند. این مشکل به خصوص در میان دختران عشایری و روستایی فقیر بیشتر دیده می‌شود؛ به طوری که مثلث فقر، زندگی عشایری و مؤنث بودن یکی از عوامل مهم عدم دست‌یابی به آموزش ابتدایی یا ترک تحصیل در این دوره به شمار می‌رود. در دوره‌ی راهنمایی نیز این مشکل به دلیل فقدان مدارس راهنمایی در محل‌های زندگی عشایری شدیدتر است (مهران، ۱۳۷۸).

پژوهش حاضر با توجه به اهمیت مساله‌ی ترک تحصیل و با در نظر گرفتن همه‌ی محدودیت‌ها برای شناخت بیشتر عوامل مرتبط با پدیده ترک تحصیل طرح‌ریزی و اجرا شده است. هر چند بررسی علل ترک تحصیل تاکنون از جنبه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است؛ اما تأکید پژوهش حاضر بیشتر به عوامل مدیریتی، آموزشی، فردی و خانوادگی مرتبط با ترک تحصیل دانش آموزان عشایری استان فارس می‌باشد.

۱-۲ اهداف تحقیق

هدف کلی: بررسی نقش عوامل مدیریتی، آموزشی، فردی و خانوادگی در ترک تحصیل دانش آموزان عشایری استان فارس بر اساس نظرات مدیران و معلمان آنان است که برای آن هدفهای ویژه زیر در نظر گرفته شده است:

- ۱- تعیین نقش عوامل مدیریتی در ترک تحصیل دانش آموزان عشایری استان فارس.
- ۲- تعیین نقش عوامل آموزشی در ترک تحصیل دانش آموزان عشایری استان فارس.
- ۳- تعیین نقش عوامل فردی در ترک تحصیل دانش آموزان عشایری استان فارس.
- ۴- تعیین نقش عوامل خانوادگی در ترک تحصیل دانش آموزان عشایری استان فارس.
- ۵- تعیین تفاوت بین نظرات مدیران و معلمان مدارس عشایری در خصوص عوامل ترک تحصیل دانش آموزان بر اساس متغیرهای دموگرافیک آنان (جنسیت، مدرک تحصیلی، سمت، سابقه‌ی خدمت).

۱-۳ اهمیت و ارزش تحقیق

نقش آموزش و پرورش و تاثیرات آن بر جوامع بشری، چه در روند تکامل انسان و چه توسعه و پیشرفت آینده‌ی جهان، امری غیر قابل انکار بوده و در هر عصری که این نقش در غبار کم توجهی مسئولان کشورها رنگ باخته و یا به بوت‌های فراموشی سپرده شده، جهان به مصیبتی گرفتار آمده است. در نظام آموزش و پرورش آنچه که عدم توفیق در تحقق هدفها و مقاصد را موجب می‌شود و یا آنکه بازده این نظام را کاهش می‌دهد، افت یا ضایعه‌ی تحصیلی بوده که عمدتاً به صورت ترک تحصیل، مردودی و یا عدم اشتغال در رشته‌ی مورد تحصیل مشاهده می‌شود. واقعیت این است که مساله ترک تحصیل، عقب ماندگی تحصیلی، تکرار پایه، مردودی و تجدیدی دروس، نه تنها یکی از قدیمی‌ترین و شناخته شده‌ترین مشکلات آموزشی جهان به شمار می‌رود، بلکه می‌توان از آن به عنوان آفت و بلای تعلیم و تربیت یاد کرد و در زمره‌ی با اهمیت‌ترین گرفتاریهای آموزشی محسوب داشت؛ چرا که افت تحصیلی با سیاست اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پیوندی ناگسستنی دارد که متأسفانه در آموزش و پرورش امروز ما نیز سرچشمه‌ی بسیاری از نارساییها به شمار می‌رود. از طرفی مساله ترک تحصیل در همه کشورها و جوامع اعم از صنعتی و یا در حال رشد مطرح شده و در همه زمانها به نحو خاص خود بروز کرده است؛ لذا تحقیق در باره عوامل مرتبط با آن و نیز راههای جلوگیری از آن همواره مورد نیاز جوامع بوده است (منادی، ۱۳۸۱).

«شناخت و آگاهی نسبت به عوامل مرتبط با ترک تحصیل می‌تواند به معلمان و مشاوران تربیتی کمک کند تا در برخورد با دانش‌آموزان آگاهانه عمل کنند و از آموزش مصرفی آنان را برحذر دارند و آموزش صحیح را یکی از عناصر لازم برای ترقی و رفاه انسان تلقی کنند و تأثیر آن را بر افزایش میزان باروری علمی دانش‌آموزان ارزیابی کنند تا بتوان با کوشش‌های کافی این معضل را مهار کرد و با گذشتن از دشواری‌ها و موانع به مطلوبترین نتیجه رسید» (بازرگان، ۱۳۷۹، ص ۷۳).

بنابراین ضرورت دارد با توجه به اینکه هر ساله تعداد قابل توجهی از دانش‌آموزان عشایری در دوره‌های مختلف تحصیلی ترک تحصیل می‌کنند و ضایعات و عواقب غیر قابل جبرانی را به بار می‌آورند با شناسایی عوامل مرتبط با ترک تحصیل دانش‌آموزان عشایری پیشنهادهای علمی و عملی جهت پیشگیری یا از بین بردن این معضل ارائه نمود.

۱-۴ سوالات تحقیق

۱. تا چه میزان عوامل مدیریتی در ترک تحصیل دانش‌آموزان عشایری نقش دارد؟
۲. تا چه میزان عوامل آموزشی در ترک تحصیل دانش‌آموزان عشایری نقش دارد؟
۳. تا چه میزان عوامل فردی در ترک تحصیل دانش‌آموزان عشایری نقش دارد؟
۴. تا چه میزان عوامل خانوادگی در ترک تحصیل دانش‌آموزان عشایری نقش دارد؟
۵. آیا بین نظرات مدیران و معلمان مدارس عشایری در خصوص عوامل ترک تحصیل دانش‌آموزان بر اساس متغیرهای دموگرافیک آنان (جنسیت، مدرک تحصیلی، سمت، سابقه‌ی خدمت) تفاوت وجود دارد؟

۱-۵ قلمرو تحقیق

قلمرو موضوعی تحقیق: از نظر موضوعی قلمرو این تحقیق در محدوده‌ی بررسی نقش عوامل مدیریتی، آموزشی، فردی و خانوادگی بر ترک تحصیل دانش‌آموزان می‌باشد که این عوامل به طور موردی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند.

قلمرو مکانی تحقیق: قلمرو مکانی این تحقیق تمامی مدارس ابتدایی و راهنمایی آموزش و پرورش عشایری در استان فارس می‌باشد.

قلمرو زمانی تحقیق: از نظر زمانی این تحقیق در سال تحصیلی ۱۳۸۹-۱۳۸۸ انجام می‌شود.

۱-۶ تعاریف واژه‌ها و اصطلاحات

۱-۶-۱ تعاریف نظری

ترک تحصیل دانش‌آموز: «عدم توانایی مدرسه در نگه داشتن دانش‌آموز پس از ثبت نام در مدرسه» (یونسکو ۱۹۹۷، ص ۱۱).

عوامل مدیریتی: «عواملی که به دلیل مسائل و مشکلات مدیریتی در آموزش و پرورش باعث خروج دانش‌آموزان از مدرسه می‌گردد» (معتمدیان و صادق‌موسوی، ۱۳۸۰، ص ۶).

عوامل آموزشی: «عواملی که مستقیماً به نظام آموزشی رسمی مربوط و موجب خروج دانش‌آموزان از آموزشگاه می‌گردند» (نجفی، ۱۳۸۳، ص ۱۰).

-
1. Student drop - out
  2. Unesco
  3. Managerial factors
  4. School factors

عوامل فردی: ^۱ «عواملی که در نتیجه‌ی انتخاب شخصی دانش‌آموز بوده و موجب ترک تحصیل او گردیده است» (نخودچی، ۱۳۸۵، ص ۷).

عوامل خانوادگی: ^۲ «عواملی که به دلیل واقعیت‌های اقتصادی و سیاسی و یا باورهای اجتماعی و فرهنگی موجب ترک دانش‌آموز از مدرسه می‌گردد» (نادری بلداجی، ۱۳۸۱، ص ۸).

۱-۶-۲ تعریف عملیاتی

عوامل مؤثر بر ترک تحصیل: در این پژوهش عوامل مؤثر بر ترک تحصیل شامل عوامل مدیریتی، آموزشگاهی، فردی و خانوادگی می‌باشد که از طریق نمرات پاسخ‌های مدیران و معلمان به یک پرسشنامه‌ی محقق ساخته‌ی ۴۱ سئوالی اندازه‌گیری می‌شود. عوامل مدیریتی با سئوال‌ات (۱، ۸، ۱۶، ۲۸، ۳۵، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱)، عوامل آموزشگاهی (۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۸، ۱۹، ۳۷)، عوامل فردی (۱۷، ۲۶، ۳۰، ۳۲، ۳۴) و عوامل خانوادگی (۷، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۷، ۲۹، ۳۱، ۳۳، ۳۶) اندازه‌گیری می‌شود.